

УДК 81.255.4

Іваненко А.О., Костик О.О., Кушнірова Т.В.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЧАСОПРОСТОРОВИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ» ДЖЕЙН ОСТІН

Анотація. У статті досліджуються особисті хронотопу у романі «Гордість і упередження» англійської романістки ХІХ століття Джейн Остін. Метою статті є всебічний аналіз часопросторового шару оповіді, окреслення його типів, функції у творі. Особливу увагу при аналізі хронотопу приділено його репрезентації у тексті-перекладі українською мовою (перекладач В.К. Горбатько) та здатності відтворення особливостей авторського стилю при перекладі. Упродовж усього дослідження доведено, що у відтворенні ідіостилі письменниці значну роль відіграє хронотоп, взаємозв'язок часових і просторових координат у художньому творі, які виконують пізнавальну, характерологічну функцію, та при перекладі подаються різнобічно. У романі «Гордість і упередження» Д. Остін окреслюються кілька хронотопів: дороги, провінційного містечка, порогу, «салону-вітальні» тощо, що дозволяють ґрунтовно дослідити історичну ситуацію в Англії того часу, проглянути соціально-побутові особливості англійського соціуму того часу, осмислити образи героїв та стосунки між ними. При перекладі роману українською мовою перекладач дотримується особливостей авторського ідіостилі: усебічно, за допомогою іронії відтворюється життя провінції, характери змальовуються за допомогою епітетів та експресивної лексики, топографічні назви передаються мовою перекладу за допомогою калькування, що додає реальності часопростору.

Ключові слова: Остін Джейн, хронотоп, стиль, ідіостиль, перекладацькі трансформації, іронія, метафора.

Ivanenko A.O., Kostyk O.O., Kushnirova T.V.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

FEATURES OF TRANSLATION OF TIME AND SPATIAL STRUCTURES IN THE NOVEL "PRIDE AND PREJUDICE" BY JANE AUSTEN

Summary. The article deals with personal chronotopes in the novel "Pride and Prejudice" by the 19th century English romanist Jane Austen. The article purpose is a comprehensive the time-spatial layer analysis of the narrative, outline its types, functions in the work. During the chronotope analysis the particular attention is given to its representation in the text-translation in Ukrainian (translator V.K.Gorbatko) and the ability to reproduce the peculiarities of the author's style when translating. Throughout the study, it has been proved that in the idiostyle reproduction of the writer a significant role is played by the chronotope, the time interconnection and space coordinates in the art work, which perform the cognitive, characterological function, and are translated in various ways. In the novel "Pride and Prejudice" D. Austen outlines several chronotopes: roads, provincial towns, doorsteps, "living rooms", etc., which allow us to thoroughly investigate the historical situation in England at that time, to look at the social and domestic peculiarities of the English socium of that time, to comprehend images of heroes and the relationship between them. When translating a novel into Ukrainian, the translator adheres to the peculiarities of the author's idiostyle: in full, with the help of irony, the life of the province is reproduced, the characters are depicted with the help of epithets and expressive vocabulary, topographical names are transmitted in the language of translation by means of calibration, which adds to the reality of time space.

Keywords: Jane Austen, chronotope, style, idiostyle, translation transformation, irony, metaphor.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть спостерігається посилений розвиток у царині перекладознавства. Однією із галузей цієї науки є художній переклад, що є явищем міждисциплінарного характеру, оскільки існує на поєднанні літературознавства, мовознавства, культурології, семіотики, психології тощо. Без ґрунтовного осягнення досягнень цих наук неможливо вдало відтворити оригінал художнього тексту мовою перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники неодноразово зверталися до особливостей художнього перекладу, зокрема безліч розвідок присвячено окресленню основних ознак перекладознавчої науки (В. Коптілов, І. Корунець, О. Фінкель, О. Чередниченко, С. Баснет, Л. Венуті, С. Влахова, М. Гелідея, У. Еко, А. Лефевра, А. Поповича, Я. Рецкера та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених даній проблемі, багато питань залишаються ще не дослідженими повною мірою, зокрема передача

з мови оригіналу на мову перекладу часопросторового аспекту у романі «Гордість та упередження» Джейн Остін. Тому метою нашої роботи є ґрунтовний аналіз особливостей перекладу часопросторових конструкцій, окреслення типів хронотопу, а також їх функцій у творі.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю романного мислення є наявність хронотопу, який виконує структуроутворювальну функцію: відтворює взаємозв'язок між просторами автора-творця і героя, поєднує різні погляди, виявляє ціннісність просторово-часових образів та аналізує макросвіт героїв у єдності просторових та часових аспектів [4, с. 56]. Часопростір, або хронотоп (від грецьких слів «час» і «місце») – це взаємозв'язок часових і просторових шарів у художньому творі.

Термін хронотоп вжитий А. Ухтомським у контексті його фізіологічних досліджень, а після праці М. Бахтіна «Форми часу і хронотопу в романі» став популярним у гуманітарній сфері: «Хронотоп у літературі має суттєве жанрове значення. Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначають»

са саме хронотопом, при цьому у літературі провідним началом у хронотопі є час. Хронотоп як формально-змістова категорія визначає і образ людини у літературі; цей образ завжди суттєво хронотопічний...» [1]. Дослідник виділяє різні типи хронотопу: авантюрний, авантюрно-побутовий, хронотоп «біографічного часу», фольклорний, раблезіанський, хронотоп лицарського роману, ідилічний, сімейно-ідилічний, карнавальний, містерійний.

У сучасній філологічній науці константною є точка зору на художній текст як на відображення знань про узус, відтворення подій реального світу в художньому. В основі практично усіх досліджень, що стосуються хронотопу мовознавстві лежить ідея про те, що точкою відліку в системі просторово-часових координат є людина [1–4].

У перекладознавстві передача часопростору теж має свої особливості. Наприклад, Л.В. Кушніна, посилаючись на теорію гармонізації перекладу, вводить поняття «перекладацький хронотоп», що включає в себе перекладацький простір і перекладацький час – нову перекладацьку реальність, яка відображає особливості перекладацького бачення, свого роду перекладацьку картину світу [3]. Суть перекладацького простору, як вказує Л.В. Кушніна, зводиться до подання процесу перекладу як складної системи гетерогенних сенсів, які транспортує перекладач.

У теорії гармонізації перекладу дослідниця виділяє шість шарів перекладацького простору:

- змістовний шар, яке відображає експліцитний текст, укладаючи в собі фактуальну інформацію, що дозволяє визначити формований в ньому сенс як фактичний;

- шари трьох взаємопов'язаних суб'єктів: автора, перекладача, реципієнта, що відтворюють одні і ті ж події різнопланово. У кожного із цих об'єктів є власна точка зору на відтворювані події;

- текстові шари: енергетичний як відображення текстової експресії, напруженості, емотивності, емпатійності та ін.; фактичний (культурологічний) з асоціативно-семіологічним змістом, як відображення нерозривного зв'язку тексту з культурою, його інтертекстуальністю, прецедентністю та ін. [3, с. 54].

Перекладознавець Н.Д. Марова створює текстоментальну концепцію перекладу, в основі якої є проблеми транспортування сенсу тексту з однієї мови в іншу, з однієї культури – в іншу.

Відомий в Америці теоретик-лінгвіст Б. Уорф зазначав, «носії різних мов по-різному сприймають факти і явища, оскільки ці явища по-різному виражені і сформульовані у їхніх мовах» [2]. Перекладач має враховувати фактор часу, оскільки, у іншому випадку, текст перекладу втрачає темпоральні смисли. І навпаки, взаємозв'язок перекладацького часу і перекладацького простору породжує перекладацький хронотоп, що призводить до гармонізації перекладу.

Хронотоп у художньому творі стає індикатором індивідуального стилю автора, який передбачає систему змістових та формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам одного автора, що робить унікальним втілений у доробку авторський спосіб мовного вираження. Авторський ідіостиль, манера його письма виявляється у застосуванні певних лексичних, морфологічних, синтаксичних, фонетичних засобів, що є основою

для формування колоритних та незабутніх образів. Мета перекладу – збереження авторського ідіостилу, що є системою мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери митця, що передбачає певну сукупність авторських стилістичних прийомів, в основі яких лежить певний принцип відбору і комбінації певних мовних засобів та їх трансформація у авторській картині світу.

У нашому дослідженні, услід за відомими фахівцями у галузі філології Бахтіном М.М., Івашевою В.В., Кравченко Я.П. [1; 2; 3; 4], ми окреслюватимемо хронотоп художнього твору як єдність часу і простору, які знаходяться у тісному взаємозв'язку, виконують пізнавальну, характерологічну функцію, та є втіленням авторського індивідуального стилю, що при перекладі із мови оригіналу на мову перекладу має свої особливості.

Художній доробок Джейн Остін, яскравий представник англійської літератури ХІХ століття, є репрезентацією особливого індивідуального стилю просвітницького реалістичного роману. Її твори є визнаною класикою світової літератури, що характеризуються сюжетною простотою та певною «англійськістю». Для авторського ідіостилу характерна значна кількість мовностилістичних прийомів лексичного, синтаксичного та лексико-синтаксичного рівнів. Вони індивідуалізують не лише мовлення автора, а й збагачують його експресією, увиразнюють художнє мовлення. Одним із таких чинників є часопросторовий шар оповіді авторки, який відтворює імагогічність її творів.

У романі «Гордість та упередження» домінуючим стає хронотоп дороги, який не лише сприяє розвитку сюжету, але й населяє простір колоритними персонажами. Основною його функцією є показ еволюції характерів головних героїв, поступовий розвиток взаємостосунків між ними, відтворення соціокультурного чинника. Так, у іронічному ключі подається життя багатих верств населення, головним завданням яких було вдало укласти шлюб, що подано за допомогою дослівного перекладу: «The business of her life was to get her daughters married; his solace was visiting and news» [6, с. 4]. – «Справою свого життя вона вважала видання заміж своїх дочок, його втіхою – ходіння по гостях та плітки» [5, с. 5]. Іронічність в оцінці головних героїв передається за допомогою антонімічного перекладу, що допомагає краще зрозуміти задум авторки. «Your examination of Mr. Darcy is over, I presume,” said Miss Bingley; “and pray what is the result?” “I am perfectly convinced by it that Mr. Darcy has no defect. He owns it himself without disguise” [6, с. 52]. – «Гадаю, ви вже закінчили своє дослідження містера Дарсі? – запитала міс Бінглі. – І якого ж висновку ви дійшли?» «Я прийшла до переконання, що містер Дарсі – особистість абсолютно бездоганна. Здається він і сам цього не приховує» [5, с. 53].

Соціальні ідентифікації у романі досягаються за рахунок мовних виразів, характерних для доби того часу, що при перекладі є особливим стильовим рішенням перекладача, який прагне зберегти ідентичність мови. «You saw me dance at Meryton, I believe, sir.” “Yes, indeed, and received no inconsiderable pleasure from the sight.” [6, с. 6] – Гадаю, що ви бачили, як я танцював у Меритоні, сер. – Так, дійсно бачив і отримав од цього чимале задоволення» [5, с. 6].

Особливістю ідіостилю авторки є використання значної кількості метафор, що відтворюються дослівно. «You mistake me, my dear. I have a high respect for your nerves. They are my old friends [6, с. 4]. – Серденько, ви неправильно мене зрозуміли. Ваші слабкі нерви викликають у мене надзвичайну повагу. Вони – мої давні друзі [5, с. 5]. Метафори роблять художній світ яскравішим та насиченішим та додають додаткової інформації та експресії.

Портретування героїв відбувається теж на фоні часопросторової площини. Так, під час поїздки Елізабет до Коллінзів, Дарсі вперше освідчується Елізабет у коханні. «In vain I have struggled. It will not do. My feelings will not be repressed. You must allow me to tell you how ardently I admire and love you» [6, с. 224]. «Elizabeth's astonishment was beyond expression. She stared, coloured, doubted, and was silent» [6, с. 224]. «Вся моя боротьба була марною! Нічого не виходить. Я не в силах вператися зі своїм почуттям. Знайте ж, що я вами нескінченно зачарований і що я вас люблю!» [5, с. 224]. «Неможливо описати, як його слова приголомшили Елізабет. Розгублена і почервоніла, вона дивилася на нього і мовчала» [5, с. 224].

Порівнюючи мову оригіналу з перекладом, одразу бачимо, що мова оригіналу є більш насиченою експресивними виразами, які увиразнюють історичний хронотоп. При перекладі вони були замінені, тут перекладач в першу чергу приділяє увагу передачі сенсу тексту, доносить його до читача, а не копіює його.

Під час поїздки з тітонькою – вирішується її доля: побувавши в будинку Дарсі, що символізує замкнений простір, вона починає змінювати свою думку про нього, позбавляється від упередженого ставлення до нього, починає розуміти, що могла б полюбити його. «– He is the best landlord, and the best master,” said she, “that ever lived...” [6, с. 289]. «– Це найкращий землевласник і кращий господар з усіх коли-небудь існували на світі...» [5, с. 289].

При презентації героя перекладач дотримується адекватного перекладу та акцентує увагу на категорії духовності – триєдиної точки зору: наратора, реципієнта та його власної. Таким чином увиразнюється особистісний хронотоп.

Чільне місце у романі посідає топос – «вітальня-салон» (в широкому сенсі), оскільки це місце перетину часових і просторових координат всього твору, саме тут перетинаються просторові та часові лінії роману. З сюжетної та композиційної точки зору тут відбуваються зустрічі, які вже не мають колишнього, специфічно-випадкового характеру. У цьому топосі зав'язуються конфлікти та відбуваються діалоги, що окреслюють проблематику роману та визначають характер персонажів.

Константним часопросторовим образом роману стає хронотоп провінційного міста. Джейн народилася в графстві Гемпшир, в родині священика. Життя у глушині відбувається і у її творчості, оскільки в усіх творах у центрі опису – провінційна родина, де образи укрупнюються на набувають автентичних рис. Тихе затишне містечко сільської Англії, де всі мешканці знайомі один з одним, ходять один до одного в гості, обговорюють між собою щось – це звичайний простір багатьох романів Д. Остін. Світ у романі письменниці простий і зрозумілий, герої мають час і до-

статню освіченість, щоб обговорювати та глибоко аналізувати події, які з ними відбуваються тощо.

Буденне життя звичайних людей, дрібниці життя провінційного існування – це художній простір роману «Гордість і упередження», де Остін, завдяки дотепності і блискучій іронії, досягає великої глибини. Сам опис провінції досить лаконічний і стриманий. Джейн уникає зайвих описів, непотрібних деталей, суворо підпорядковуючи всі елементи розповіді сюжетному наповненню. Усі описи чи пейзажні замальовки використовуються для осмислення подій, які описуються у творі або для характеротворення. «Have you heard that Netherfield Park is let at last?» [6, с. 1]. «Ви чули, що Незерфілд-Парк нарешті здається в найми?» [5, с. 1]. При перекладі власні назви перекладаються за допомогою калькування, однак часто використовуються перестановки.

У романі наявний хронотоп порогу. У літературі хронотоп порогу завжди метафоричний і символічний, іноді у відкритій, але частіше в імпліцитній формі. Бахтін вважав, що хронотоп порогу один з найбільш поширених в культурі, і варто нам його «включити», як відкривається смислова глибина, одразу стає зрозуміло, що мова йде про щось велике і важливе. Наприклад, містер Коллінз переступивши поріг будинку і побачивши Елізабет, розуміє, що в його житті починається новий етап, який буде пов'язаний з завоюванням серця Елізабет. «– ... Almost as soon as I entered the house, I singled you out as the companion of my future life» [6, с. 126]. «– ... Майже в ту саму хвилину, як я переступив поріг цього будинку, я зрозумів, що вам судилося стати супутницею мого життя » [5, с. 126]. У цій ситуації перекладач додає сталий вираз, характерний для слов'янських мов: «переступити поріг дому», чого у тексті-оригіналі не було. У даному випадку додавання слугує для більшої індивідуалізації простору, його наближення до іншої культури.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи. Творчість англійської романистки XIX століття є напрохочу оригінальною та різнобарвною, оскільки авторка наділена особливим ідіостилем, який відрізняє її від інших представників літератури цього періоду. У відтворенні індивідуального стилю письменниці значну роль відіграє хронотоп, взаємозв'язок часових і просторових координат у художньому творі, які виконують пізнавальну, характерологічну функцію, що при перекладі відтворюється різнобічно. У романі «Гордість і упередження» Д. Остін окреслюються кілька хронотопів: дороги, провінційного містечка, порогу, «салону-вітальні» тощо, що дозволяють ґрунтовно дослідити історичну ситуацію в Англії того часу, проглянути соціально-побутові особливості англійської «глибинки» того часу, осмислити образи героїв та стосунки між ними. При перекладі роману українською мовою перекладач (В.К. Горбатюк) дотримується особливостей авторського ідіостилю: всебічно, за допомогою іронії відтворюється життя провінційної глибинки, характери змальовуються за допомогою епітетів та експресивної лексики, топографічні назви передаються мовою перекладу за допомогою калькування, що додає реальності часопростору.

Список літератури:

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. *Вопросы литературы и эстетики*. Москва : Худож. лит., 1975. С. 234–407.
2. Виссон Л.М. Синхронный перевод с русского на английский. 1999. 176 с.
3. Кушнина Л.В. Гармонизация смыслов текста при переводе как отражение точек зрения автора, переводчика и реципиента. Екатеринбург, 2008. 270 с.
4. Кушнірова Т.В. Проблемні питання типології роману в літературознавстві. *Мандрівець*. 2011. № 1. С. 53–57.
5. Остен Дж. Гордість та упередженість / Пер. з англ. В.К. Горбатька. Харків : Фоліо, 2005. 350 с.
6. Austen J. *Pride and prejudice*. London, 2007. 323 с.